

Nýskipanir Gorbátjovs og vesturheimurin

Ein viðmerking

Tær politisku og hugmyndafrøðiliga nýskipanir, sum Gorbátjov boðaði frá, stutt eftir at hann hevði fingið um rúðrið á sovjettsku skútuni, vórðu í fjór so nógv skerptar og hava í vetur ført til so stórar avleiðingar, at sjálvt framskygdastu spáfólk eru tikin av fótum. Ein fyrri og onnur eftir eru skorðurnar undir teirri skipan, ið rópast stalinisman og bresjnevisman, burturtíknar. Umskiptið hevur ikki bara týðning fyrri Sovjetsamveldið, Eystur-europa og fyrri europeisku heildina. Tað slepst ikki undan, at tað eisini fær avleiðingar fyrri vinstravongin og høggravongin í hvørjum einstøkum europeiskum landi, eisini í Føroyum. Nýskipanirnar eru — kundi ein kanska sagt — ein vekt, sum høg- og vinstravongslan kunnu vígast á.

Latum okkum fyrst taka føroyska vinstravongin. Hesin vongur hevur verið eitt heldur marglitt fyrbrigði. Tann partur av honum, sum í okkara sambandi er áhugaverður, er tann dogmatiski ella sovjettrúgví bólkurin. Fyri at skilja leiklutin hjá hesum bólk, er neyðugt fyrst at hyggja eitt sindur gjøllari at nýskipanum Gorbátjovs.

Høvudsskorðurnar undir tí gomlu politisku skipanini, sum nú — vónandi ikki bara fyríbils — eru burturtíknar, eru tvær. Onnur er *Bresjnevlærusetningurin*, sum gav Sovjetsamveldinum rætt til við vápnamegi at leggja upp í innaru víðurskiptini í øðrum londum eystanfyri, um tað var hildið at vera neyðugt til at tryggja sovjettskt hegemoni. Hesin lærusetningur er nú skirdur falskur. Hansara ítøkiliga fylgjar, innrásin í Tjeckoslovakia í 1968 og í Afghanistan í 1979, eru av ovastu sovjettsku myndugleikunum skirdar óløggar. Hin skorðan, ið er fallin, er politiska *einflökkaskipanin*, sum gjørdi tað ógjøriligt hjá frávikjandi sjónarmiðum og rørlum at fáa orð og ávirkan í Sovjetsamveldinum.

Tann føroyski sovjettrúgví vinstravongurin sigur seg í dag fegnast um nýskipanir Gorbátjovs. Hetta er óført, men mong, sum hava roynt at fylgt við í heimspolitikk seinastu tretivu árin, mugu kortini undrast. Tí hesi sami vongur tók øll árin heilhugaður undir bæði við Bresjnevlærusetninginum og við einflökkaskipanini og við tí ótrúligu manna- og tjóðarjagstran, ið stóðust av hesum skipanum. Ikki bara tað: tæy, sum mótmæltu hesum skipanum, vóru rópt svikjarar ella umboð fyrri amerikanska imperialismu. Hvussu, má ein spyrja seg sjálfvan, kann ein bólkur — sum í gjár av heilum huga vardi Sovjetsamveldisins mótdemokratisku skipan — í dag líka so heilhugaður fegnast, nú henda skipan fellur? Kundu hesi fólk ikki verið raknað við fyrr? Hóast hugskot Gorbátjovs tykjast nýggj í Sovjetsamveldinum, hava tæy verið borin fram fyri bæði í Eystureuropa og vestanfyri. Fræði til teirra er at finna — hjá so frægum sosialistum sum Aleksanduri Dubcek, George Orwell, Rosu Luxemburg, fyrri bara at nevna nøkur dømi. Hevði tað ikki verið betri, um sovjettrúgvir kommunistar tóku undir við tølunum Gorbátjovs, tá Dubcek í 1968 — stuðlaður av frílyntum sosialistum fyrri eystan sum fyrri vestan — bar hesar hugsanir fram?

Síðani kann ein spyrja: hvussu ávirka nýskipanir Gorbátjovs myndina av tí meira ágangandi partinum av høggravonginum vestanfyri? Ein vanabundin uppseting — fyrst og fremst fyriskrivað av hernaðarligum áhugamálum — hevur alt ov leingi kámað og skeiklað ta sonnu myndina av hesum vongi og leikparti hansara yvir av stalinismuni. Um vit sleppa tí óseguligum sundurbytingini í ein vesturheim og ein eysturvegur, og um vit í staðin yta av eftir hugtøkum sum *mannarættindi* — *menniskjukungin* ella *fólkaræði-einaræði*, siggja vit, at

Nýskipanir Gorbátjovs goyma í sær ótrúligar møguleikar skrivur Hanus Andreassen m.a. í viðmerking síni í dag.

stevnan hjá stórum parti av høggravonginum verður meira og meira átøk stevnuni hjá Stalin og Bresnev. Tak bara føroyska høggravongin, sum — teimum søgula áhugaði til fyrimunnar! — tibetri hevur verið sera opinskáraður tæy seinastu fimtan árin. Hvørjar hava fyrimyndir hansara verið øll hesi árin? *Einaræðið* Chile, við politiskari einflökkaskipan og blóðugum ágangi móti øllum mannaættindum. *Minnlutadiktaturid* Suðrafrika, har meginparturin av fólkinum verður jagstraður og kúgaður og enn eingi politisk rættindi hevur, hóast ein veikur morgunróði — ANC og mæta slóðara tess, frilynta humanistinum Nelson Mandela fyrri at takka — nú hómast har suðuri.

Føroyski høggravongurin er eingin marxistisk rørsla. Men hann hevur í mong ár verið ein autoriter rørsla, sum hevur sætt hugtøk sum fólkaræði og mannaættindi sum vansar og meinbogar. Eg haldi, tað ber til at seta hesi víðurskipti nakað soleiðis upp: *I tann mun føroyska høggravongin hevur verið vend ímóti grundleggjandi fólkaræðishugtøkum, hevur hon drigið somu línu sum Stalin og Bresnev.*

Eg skal her fyríbils nevna eitt dømi um, hvussu hesin høggravongur í gerð hevur styrkt ta totaliteru skipan, sum Gorbátjov og rørslan aftan fyrri hann nú eru um at taka av. Tað finst í heiminum ein felagsskapur, sum hevur til endamáls at verja øll, sum av politiskum orsökum verða jagstrað, tað veri seg eystanfyri ella vestanfyri. Hesin felagsskapur — ið sum kunnugt eitur Amnesty International — hevur í ein mandsaldr verið álopin av tí ytsta høg- og av tí ytsta vinstra. Í Føroyum er ágangurin móti Amnesty International fyrst og fremst komin frá høggravonginum og einum av mál-gagnum hansara, Dagblaðnum. Hetta er sera áhuga-vert. Tí AM hevur m.a. djárliga vart rættindini hjá politiskum fangum í Sovjetsamveldinum og eigur sín lut í, at mong fongslað og jagstrað í hesum landi aftur hava fingið menniskjanslig rættindi. Á henda hátt hevur tann ágangandi parturin av føroyska høggravongi-

num sampakkað væl við ta skipan, sum nú er talin í Sovjetsamveldinum.

Ei undur i, at tað ikki kvottir úr føroyskum høggrasloðarum, nú mannaættindi, fleirflökkaskipan og fólkaræði tykjast at fáa byr eystanfyri. Tæy fegnast nevniliga ikki. Hvi skulu tæy tað? Stríðið hjá frílyntum socialistum fyrri mannaættindum, fleirflökkaskipan og fólkaræði setir teirra egnu andstygd fyrri hesum somu virðum í relieff.

Vit snúgva okkum nú til javnaðarrørsluna vestanfyri. Líka síðan 1903, tá russiski javnaðarflokkurin klovaði í ein totaliteran og ein demokratiskan lut, hava kommunistar eystanfyri fram um alt vanvirt og háðað javnaðarfólk vestanfyri. Í Stalin-tíðini kom henda vanvirðing í hæddina, og árin 1928-32 skirdi Stalin týska javnaðarflokkin høvudsfigginda, samstundis sum hann í summum fœrum samarbeiði við týskar nazistar. Russiskir kommunistar hava tí í mongum fœrum samarbeiði betri við høggrasloðar vestanfyri enn við javnaðarflokkarnar.

Nýskipanir Gorbátjovs mugu tí kennast stimbrandi hjá javnaðarflokkum vestanfyri, sum ein vátan um, at demokratiska kosin, sum hesir flokkar valdu, var tann rætta. Samstundis geva tær hesum flokkum eina lyklastøðu. Undangongufólkini fyrri teimum demokratiskum rørlum, sum nú kynna upp aftur eystanfyri, siggja javnaðarflokkarnar sum fyrimyndir. Tað eru — umframt søguligar — mangar aðrar grundir til hetta. Ein tann størsti meinbogi, sum kann hótta demokratiskum rørlurnar í Eystureuropa og royndirnar hjá tjóðunum í Sovjetsamveldinum at fáa sjálvstýri, er vandin fyrri, at afturhaldshugaðir og einaræðishugaðir fólkaosarar fáa tamarhald á hesum rørlum og tjóðum. Fólkaræðini eystanfyri hava tí brúk fyrri sterkum fakfelagsrørlum og dyggum javnaðarflokkum.

Í Týsklandi er hesin tørvur serliga týðilgur. Nú verður nógv talað um eina týska sameining. Spurningurin er, um Týskland — tá ein hugsar um Auschwitz og tæy tvey kriggini, hetta land hevur ibirt í hesi öld — hevur uppiborið nakra sameining. Ein rikisfelagsskapur av tveimum sjálvstøðugum londum var helst ein betri loysn. Verður Týskland kortini sameint, og sleppur týska høggravongslan at seta sitt stempel á eina slíka sameining, fer hon annaðhvørt at miseydnast ella at enda við eini vanlukku. Longu nú eru fleiri høggravongir at hoyra, sum krevja, at vent verður aftur til landamørkini hjá Nazi-Týsklandi, og at farið verður í hernað móti teimum týsku jøðunum, sum eftir eru. Skal ein týsk sameining verða til gagns fyrri Europa, fyrri heimin og fyrri Týskland sjálf, eigur eitt sameint Týskland at vera demokratisk og sosialistisk.

Nýskipanir Gorbátjovs goyma í sær ótrúligar møguleikar. Tær kunnu koma at beina fyrri skilarmuninum í Europa og í staðin geva okkum tað søguliga og mentunarliga Europa, sum bulur Sovjetsamveldisins — gamla Russland — er ein natúrligur partur av. Tær kunnu koma at geva tjóðunum í Eystureuropa og í Sovjetsamveldinum mannaættindi og tjóðarrættindi. Tær kunnu koma at broyta politiska huglagið í Europa og í heiminum.

Men einki av hesum kann henda, um ikki tjóðir og politikarar vestanfyri lofta avbjóðingini eystanifr. Vesturlendskir leiðarar mugu sjálvir koma við hugskotum, viðganga brek í sinum samfelagsskipanum, sleppa sær av við forðomar sínar og ásanna, at mannaættindi ikki bara eiga at verða vird eystanfyri — men eisini í teirra egnu londum. Higartil er lítið, sum bendir á, at tær hava kunnleika, dirvi og vísdóm til at lúka hesar treytir.

Hanus Andreassen